AUTIK SPEKTR BUZILISHIGA EGA BOLALARDA NUTQ RIVOJLANISHINING PEDAGOGIK VA LOGOPEDIK YONDASHUVLARI

Norbayeva Zamira Ravshanbekovna
Alfraganus universiteti, Pedagogika fakulteti, Defektologiya yo‘nalishi, 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada autizm spektr buzilishiga ega bo‘lgan bolalarning nutq rivojlanishida pedagogik va logopedik yondashuvlarning ahamiyati yoritilgan. Maqolada autizmning sabablari, tashxislash mezonlari, logopedik mashg‘ulotlar va oilaviy muhitning o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Autizm, logopediya, defektologiya, nutq rivoji, pedagogik yondashuv, ASD

Аннотация: В данной статье рассматривается значение педагогических и логопедических подходов в развитии речи у детей с расстройствами аутистического спектра. Анализируются причины аутизма, критерии диагностики, логопедические занятия и роль семейной среды.

Ключевые слова: Аутизм, логопедия, дефектология, развитие речи, педагогический подход, РАС

Abstract : This article highlights the importance of pedagogical and logopedic approaches in the speech development of children with autism spectrum disorder. It analyzes the causes of autism, diagnostic criteria, speech therapy practices, and the role of the family environment.

Keywords: Autism, speech therapy, defectology, speech development, pedagogical approach, ASD

Kirish

Bugungi kunda autik spektr buzilishi (ASB) butun dunyoda keng tarqalgan nevrologik rivojlanish buzilishi sifatida tan olinmoqda. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma’lumotlariga ko‘ra, har 100 nafar boladan kamida 1 nafari autik spektriga mansub bo‘ladi. ASBning rivojlanishi genetik, biologik va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’siriga bog‘liq bo‘lib, har bir bola uchun alohida klinik ko‘rinishga ega. Bu buzilish, ayniqsa, maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarda nutq, ijtimoiy munosabat va hissiy ifodalanish kabi asosiy rivojlanish ko‘nikmalariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Maqolada aynan pedagogik, va logopedik nuqtai nazardan samarali yondashuvlar yoritilib, autizmga ega bolalarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari tahlil qilinadi.

Autik spektr buzilishi haqida umumiy tushuncha

Autik spektr buzilishi (ASB) – bu asosan ijtimoiy aloqalar, verbal va neverbal muloqot, xatti-harakatlar va qiziqishlarda sezilarli farqlarga olib keladigan rivojlanish buzilishidir. ASB diagnostikasi odatda 2-3 yosh atrofida amalga

ISSN 3030-3907

oshiriladi, ammo ayrim holatlarda belgilari 18 oylikdan boshlab sezilishi mumkin. ASBga ega bolalar atrofdagilar bilan muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch keladi, ular ko‘pincha takrorlovchi xatti-harakatlar (stereotipik harakatlar) va cheklangan qiziqishlar bilan ajralib turadi. Shuningdek, sezgi tizimida g‘ayritabiiy sezuvchanlik yoki sezgirlik pastligi kabi xususiyatlar ham kuzatiladi. ASB genetik omillar, prenatal yoki perinatal xavf omillari, va atrof-muhit ta’sirlari bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Pedagogik yondashuvlar

ASBga ega bolalar bilan ishlashda individual yondashuv juda muhim. Ular uchun maxsus ta’lim dasturlari (masalan, ABA – Applied Behavior Analysis, TEACCH modeli) qo‘llaniladi. Pedagogik yondashuvlarda bolalarning kuchli tomonlariga tayangan holda rivojlanish strategiyalari ishlab chiqiladi. Vizual yordamlar (kartochkalar, piktogrammalar), vaqt jadvali, shaxsiy kabinetlar, sensorli faoliyatlar bolalar uchun o‘quv jarayonini qulaylashtiradi. Inklyuziv ta’lim muhiti ularning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ta’lim muhitida qat’iylik va barqarorlik, muntazamlik – asosiy tamoyillardir.

Logopedik yondashuvlar

ASBga ega bolalarda nutq rivojining kechikishi yoki to‘liq yo‘qligi keng tarqalgan. Bu holatlarni yengillashtirish uchun logopedik aralashuv zarur. Logopedlar, avvalo, bolaning kommunikativ darajasini baholaydi va unga mos metodik yondashuvni tanlaydi. Piktogramma va vizual yordamlar yordamida alternatiiv kommunikatsiya tizimlari qo‘llaniladi (PECS – Picture Exchange Communication System). Talaffuzni o‘rgatish, lug‘at boyligini kengaytirish, suhbat yuritish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar olib boriladi. Shuningdek, fonematik eshitish, artikulyatsion harakatlar va nutqning semantik-pragmatik jihatlari ustida ishlanadi.

Logopedik tashxis va yondashuvlar

Logoped autizmga ega bolaning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanish darajasini aniqlashda muhim ro`l o‘ynaydi. Tashxislash jarayonida psixologik testlar, kuzatuv usullari va ota-onalar bilan suhbat asosida kompleks baholash amalga oshiriladi. Logopedik tashxis bolaning rivojlanish darajasi asosida individual reabilitatsiya dasturini ishlab chiqishga yordam beradi. Yondashuvda sensor integratsiya terapiyasi, ijtimoiy hikoyalar, model bo‘yicha o‘rganish kabi metodlar qo‘llaniladi. Logoped bolaning mustaqil hayotga moslashishini ta’minlovchi ko‘nikmalarni (o‘z-o‘ziga xizmat qilish, ijtimoiy muomala) shakllantirishga alohida e’tibor qaratadi.

Oila va jamiyat bilan ishlash

ISSN 3030-3907

ASBga ega bola bilan ishlashda oila ishtiroki eng muhim faktorlardan biridir. Ota-onalar uchun maxsus treninglar, psixologik qo‘llab-quvvatlash dasturlari va maslahatlar tizimi zarur. Bolaning muammolarini erta aniqlash va unga mos dastur tanlashda ota-onalar muhim hamkor hisoblanadi. Jamiyat darajasida autizm to‘g‘risida axborot berish, inklyuziv muhit yaratish, ijtimoiy xizmatlar tizimini rivojlantirish zarur. ASBga ega bolalar va ularning oilalariga do‘stona va tushunuvchi muhit yaratish, ularni ijtimoiy hayotga faol jalb qilish jamiyatning insonparvarlik mezonidir.

1-Jadval

Autizm spektr buzilishining turlari

Turi	*Asosiy xususiyatlar*	*Tashxis qo‘yish yoshi*
Kanner sindromi	Og‘ir aloqa buzilishi, takrorlovchi harakatlar	2-3 yosh
Asperger sindromi	Yuqori intellekt, lekin ijtimoiy muammolar	5-9 yosh
Retta sindromi	Qiz bolalarda uchraydi, motorika yo‘qoladi	6-18 oy
Atipik autizm	To‘liq me’yorda bo‘lmagan simptomlar	3 yoshdan keyin

Diagramma: Autizmning asosiy belgilari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Ko‘z bilan aloqa qilmaslik
- Takrorlovchi harakatlar
- Ijtimoiy chekinish
- Nutq rivojida kechikish
- Sezgi tizimida o‘zgarishlar

1-Jadval

Logopedik mashg‘ulotlar turlari va maqsadi

Mashg‘ulot turi	**Maqsadi**
Artikulyatsiya mashqlari	Nutq tovushlarini to‘g‘ri talaffuz qilish
Piktogramma asosida nutq	So‘zlarni tushunarli qilish
Ritm va intonatsiya o‘yinlari	Nutqning ohangdorligini rivojlantirish
Takroriy gapirish texnikasi	So‘z boyligini oshirish

Takliflar

1. Har bir ta’lim muassasasida autizm spektr buzilishi bo‘yicha ixtisoslashgan mutaxassis (defektolog, logoped, psixolog) ishtirokida maxsus jamoalar shakllantirish.

ISSN 3030-3907

2. ASD tashxisi qo‘yilgan bolalar uchun individual rivojlantiruvchi dasturlar yaratish va ularda interaktiv, sensorli o‘quv vositalaridan foydalanish.
3. Ota-onalar bilan tizimli ishlash, ya’ni psixo-edukativ seminarlar, ota-onalarning ruhiy salomatligini qo‘llab-quvvatlash dasturlari ishlab chiqish.
4. Yuqori malakali logopedlar uchun ASDga yo‘naltirilgan doimiy kasbiy rivojlanish kurslari joriy etish.
5. Tele-logopediya va onlayn defektologik xizmatlarni joriy etish orqali chekka hududlardagi oilalarga ham xizmat ko‘rsatish imkonini yaratish.
6. Jamiyatda autizm haqida xabardorlikni oshirish uchun ommaviy axborot vositalarida maxsus ko‘rsatuvlar, ijtimoiy roliklar va targ‘ibot kampaniyalarini tashkil etish.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, autizm spektr buzilishi bolalarda kompleks rivojlanish buzilishlarini keltirib chiqaradi va bu holat nafaqat bolaning, balki uning oilasi va ijtimoiy muhitining hayot tarziga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Pedagogik va logopedik integratsiyalashgan yondashuvlar orqali ASDga ega bolalarning ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishiga sezilarli darajada ijobiy ta’sir ko‘rsatish mumkin. Inklyuziv ta’lim muhiti, malakali mutaxassislar bilan ishlash va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ushbu bolalarning hayot sifatini oshirishda muhim vositalardir. Kelgusida ilmiy-amaliy izlanishlarni chuqurlashtirish, statistik monitoring va tajriba almashish orqali ushbu sohada milliy yondashuvlarni takomillashtirish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotsky L.S. – Psixologik rivojlanish nazariyasi
2. Grandin T. – Thinking in Pictures
3. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5)
4. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim Vazirligi metodik qo‘llanmalari
5. Autizm bo‘yicha xalqaro ilmiy maqolalar (PubMed, 2022-2024)

ISSN 3030-3907